

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Vakgroep Strafrecht en criminologie

Organisatiecriminaliteit getolereerd? DES als symbool van organisatiecriminaliteit in de risicosamenleving

Bachelorproef neergelegd tot het behalen van de graad van Bachelor in de
Criminologische Wetenschappen
door Demeestere Tom (20024173)

Academiejaar 2006-2007

Naam en voornaam promotor: prof. Brice De Ruyver

Naam en voornaam tweede lector: prof. Gert Vermeulen

Trefwoorden : corporate crime – farmaceutische industrie – derde wereld

1) Inleiding

2) Probleemstelling

3) Maatschappelijke achtergrond

- 3.1 De risicosamenleving
- 3.2 De veiligheidsutopie
- 3.3 Europa als civiele macht

4) Het spectrum van organisatiecriminaliteit

- 4.1 De kleine broer van white collar crime
- 4.2 Mechanismen van conflictafhandeling
- 4.3 Verweermecanismen van de farmaceutische industrie

5) DES: een symbool van organisatiecriminaliteit

- 5.1 DES en de verhoogde kans op...
- 5.2 De 'unintended risks' van DES
- 5.3 De stepping-stones van DES in Nederland
- 5.4 Aanpak/Situatie van DES in België
- 5.5 DES in de Derde Wereld?

6) De top van de ijsberg

Aanbevelingen & Besluit

Bibliografie

Organisatiecriminaliteit getolereerd?

DES als symbool van organisatiecriminaliteit in de risicosamenleving.

1) Inleiding

De titel van de bachelorproef geeft het min of meer aan, maar ik wil het toch expliciteren. Dit praktijkvraagstuk over de tolerantie van organisatiecriminaliteit vindt zijn oorsprong in een eigen houding ten aanzien van onze samenleving en kent dan ook een licht filosofische inslag. De reden voor een dergelijk praktijkvraagstuk is ingegeven door het vigerende vooruitgangsidealisme/optimisme waarbij *"Stilstaan, achteruitgaan betekent"*. Vooruitgang is een continu gegeven waar we niet onderuit kunnen en de normatieve houding die men aanneemt ten aanzien van dit gegeven mag een wetenschapper niet beïnvloeden in zijn onderzoek. De confrontatie met een dergelijke toestand mag wel aanleiding geven tot het in vraagstellen van de mogelijke gevolgen van dit vooruitgangsidealisme. Reflexiviteit is nodig en maakt deel uit van elke wetenschap alleen holt men zichzelf soms voorbij door de dictatuur van het vooruitgangdenken... Met het in kaart brengen van de DES problematiek zal hier worden aangetoond dat er maatschappelijke grenzen zijn aan het vooruitgangsidealisme en dat vooruitgang ook een rem kan zijn voor onze samenleving en ontwikkeling. Anderen voor mij hebben het mooier verwoord...

"...A tempest blows from heaven, which is entangled in its wings; it is so strong he can't fold them. This storm inevitably pushes him into the future, to which he gives his back, while the heap of ruins goes into the sky.

This storm is what we call progress" (Walter Benjamin).

2) Probleemstelling

Het opzet van dit schrijven is tweevoudig. De stage heeft gezorgd voor een kennismaking met een uiterst interessante en relevante problematiek. Wat opvalt in deze hele problematiek, is dat de relatie oorzaak-gevolg in onze samenleving niet steeds wordt gezien als een realiteit. Slachtofferschap is geen evidentie binnen het fenomeen van organisatiecriminaliteit of corporate crime. In de confrontatie met de hele problematiek voelde het aan alsof organisatiecriminaliteit wordt getolereerd en dat het slachtofferschap wordt miskend.

Er zal na het in kaart brengen van de maatschappelijke context worden stilgestaan bij wat wordt bedoeld met organisatiecriminaliteit. Daarna zal de DES problematiek in Nederland en België in kaart worden gebracht, samen met de 'afhandeling' van de hele DES zaak in zoverre daar sprake van kan zijn. Deze landen zijn qua demografische en sociaal-economische omstandigheden vergelijkbaar en kunnen dus inzicht verschaffen in de verschillende houdingen van samenlevingen ten aanzien van organisatiecriminaliteit.

Een tweede doel van dit schrijven is het leggen van een link met de distributie van medicijnen in de Derde wereld en de manifestatie van organisatiecriminaliteit in de ontwikkelingslanden. Als organisatiecriminaliteit zich voordoet binnen de Westerse hemisfeer met al zijn maatschappelijke en strafrechtelijke controlemechanismen dan is het nog maar de vraag hoe de toestand er in ontwikkelingslanden uitziet.

Theorievorming speelt zich af tegen een maatschappelijke achtergrond zo ook de theorieën en discours rond organisatiecriminaliteit. Vandaag zijn we terechtgekomen in een risicosamenleving (Beck) die wordt gekenmerkt door een veiligheidsutopie (Boutellier). De activiteiten van de farmaceutische industrie zullen eerst tegen deze maatschappelijke achtergrond worden geplaatst. Om te kijken in hoeverre organisatiecriminaliteit wordt getolereerd dienen we vooral een antwoord te formuleren op de volgende vraag. Hoe zit het met de erkenning van het slachtofferschap bij organisatiecriminaliteit? We nemen hierbij aan dat als het slachtofferschap ten volle wordt erkend en zoveel mogelijk wordt voorkomen door het beheersen van 'risico's' dat men kan stellen dat organisatiecriminaliteit niet wordt getolereerd.

3) Maatschappelijke achtergrond

Bij het bestuderen van fenomenen is het belangrijk om ook de sociale context waarbinnen de studie zich voltrekt in kaart te brengen. Een drietal ontwikkelingen hebben een invloed op het denken over organisatiecriminaliteit & slachtofferschap en het omgaan met beide fenomenen. Vandaag zijn we volgens Ulrich Beck terechtgekomen in een risicomaatschappij. Dit denken is ook van invloed op het denken rond ondernemen en de daarmee gepaard gaande risico's. Deze risicocultuur zou volgens Boutellier dan weer van invloed zijn op een verhoogde drang naar veiligheid en zou leiden tot een veiligheidsutopie met een 'terugkeer van het slachtoffer'. Een derde factor die een impact heeft op het aanpakken van risico's en grensoverschrijdende problemen is de verdere Europese integratie. Allerlei maatschappelijke domeinen worden vandaag op een Europees niveau geregeld en Europa werpt zich daarbij vaak op als een normatieve grootmacht. De vraag kan gesteld worden of dit normatieve denken zich ook vertaalt in een afdoend beleid?

3.1 De risicosamenleving

Volgens Beck vond de overgang van de industriële maatschappij naar de risicomaatschappij plaats buiten ons gezichtsveld¹. Daarbij zou de industriële maatschappij falen in het beheersen van de door zichzelf gegenereerde risico's². Als men een beginpunt moet nemen van de aandacht voor risico's in onze samenleving dienen we terug te gaan naar het einde van WO II, het begin van de Koude Oorlog en het ontstaan van de welvaartstaat. Met het bombarderen van Hiroshima en Nagasaki kregen we een eerste kennismaking met menselijke daden waarvan de gevolgen en risico's niet te overzien waren. Het einde van WO II betekende ook het begin van de Koude Oorlog en het ontstaan van een bipolaire wereldorde. Deze Koude Oorlog hield de wereld in een keurslijf waaraan pas een einde kwam met de val van de muur in Berlijn op 9 november 1989. Beck stelt dan ook dat met het verdwijnen van de bipolaire wereldorde, we een shift hebben gemaakt van een wereld van vijanden naar een wereld van risico's en gevaren. Risico betekent voor Beck: "*the modern approach to foresee and control the future consequences of human action, the various unintended consequences of radicalized modernization*"³. In de geglobaliseerde wereld zijn deze risico's niet langer nationaal maar mondiaal. Risico's zijn daarbij verbonden met een besluitvormingsproces en veronderstellen dus beslissingen⁴. De sociale conflicten in onze samenleving gaan dan ook minder over de verdeling van welvaart en in toenemende mate over de verdeling van risico's, over verantwoordelijkheidsvragen bij de gevolgen van catastrofes en over de vraag wie mag beslissen wie welke risico's mag lopen⁵. Volgens Beck doet de risicomaatschappij aan een 'distribution of bads' onder een regime van 'georganiseerde onverantwoordelijkheid'⁶. De oplossing is volgens Beck terug te vinden in een subpolitiek met een grotere inspraak van het individu in allerlei instituties, waarbij de onderdrukte kennis en mogelijkheden die binnen de bestaande instituties latent voorhanden zijn, worden gemobiliseerd⁷. Anders gezegd, moet de wet van het latente neveneffect dat ons opzadelt met de gevaren volgens de auteur worden weggewerkt, door diegenen verantwoordelijk te stellen die de gevaren

¹ HAJER, Maarten, SCHWARZ, Michiel, Contouren van de risicomaatschappij. In: BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 12.

² HAJER, Maarten, SCHWARZ, Michiel, Contouren van de risicomaatschappij. In: BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 9.

³ BECK, Ulrich, World Risk Society. Polity Press, Cambridge, 1999, p 3.

⁴ BECK, Ulrich, World Risk Society. Polity Press, Cambridge, 1999, p 4.

⁵ HAJER, Maarten, SCHWARZ, Michiel, Contouren van de risicomaatschappij. In: BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 10.

⁶ HAJER, Maarten, SCHWARZ, Michiel, Contouren van de risicomaatschappij. In: BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, pp 10-12.

⁷ HAJER, Maarten, SCHWARZ, Michiel, Contouren van de risicomaatschappij. In: BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 17.

veroorzaken. Bedrijven zouden dan zelf moeten de onschadelijkheid van hun stoffen en producten aantonen alvorens men ze in omloop brengt⁸.

Deze confrontatie met de technologische vooruitgang kan leiden tot een industrieel fatalisme. Er zijn een drietal strekkingen hierbinnen aldus Beck. Het opportunistische fatalisme buigt voor de troon van het vooruitgangsgeloof dat niet meer kan worden afgeschaft en de gevaren of risico's moet men er maar bijnemen. De zwartkijkers of negatieve fatalisten willen aan de rem trekken en een halt toeroepen aan de vooruitgang, maar dit lukt niet. De derde groep bestaat uit vooruitgangscynisten die de vooruitgang noch positief noch negatief genegen zijn en zichzelf nestelen in een determinisme waaraan niet kan verholpen worden⁹. Voor Beck kan het industrieel fatalisme dan ook het hoofd worden geboden door de subpolitiserings van de maatschappij. Het aanpakken van organisatiecriminaliteit kan ook geassocieerd worden met een dergelijk fatalisme, waardoor slachtoffers in de kou blijven staan. Gelukkig nestelt de criminologische wetenschap zich niet in een dergelijk fatalisme en worden er studies gemaakt om slachtoffers van de technologische vooruitgang een rem aan te reiken tegen risico's en criminele praktijken. De grote vraag zal zijn in hoeverre deze rem effectief blijkt te zijn voor de slachtoffers van de organisatiecriminaliteit?

3.2 De veiligheidsutopie

Beck wijst erop dat er in de risicomaatschappij een kloof bestaat tussen waarschijnlijke veiligheid en echte veiligheid, en burgers zijn zich daarvan bewust – dat hoopt hij toch. De wetenschappen beschikken daarbij slechts over de autoriteit van waarschijnlijke veiligheid en we hebben tot nu toe in schijnveiligheid geleefd door uit waarschijnlijke veiligheid, werkelijke veiligheid te concluderen¹⁰. In die zin gewaagt ook Boutellier van een veiligheidsutopie. Boutellier stelt dan ook: *“In de risicocultuur genereert moreel onbehagen een behoefte aan veiligheid. Deze doet zich voor binnen een context van grote morele vrijheid. Dit paradoxale verlangen ligt ten grondslag aan de veiligheidsutopie”*¹¹. Veiligheid is in de 21e eeuw één van de grote sociale thema's geworden en dit blijkt uit bevolkingsonderzoeken, uit de aandacht in de media en in de politiek¹². De veiligheidsutopie bevestigt dus de drang naar werkelijke veiligheid terwijl de samenleving enkel kan voorzien in een waarschijnlijke of utopische veiligheid.

De vaststelling dat we in een risicomaatschappij leven waarin veiligheid utopisch wordt nagestreefd, geeft aan dat burgers zich willen indekken tegen risico's die de technologische vooruitgang met zich meebrengt. Deze focus op risico's zou ons doen denken dat organisatiecriminaliteit langs om minder getolereerd wordt door de burgers die er het slachtoffer van worden. Organizecriminaliteit is echter lange tijd relatief verwaarloosd in de sociale wetenschappen zo ook in de criminologie¹³. Dit is enigszins verrassend, vindt Punch omdat managers en bedrijven veruit meer 'geweld' plegen dan welke seriemoordenaar of criminele organisatie ook. Dit geweld is dan ook wijdverbreid en schadelijk¹⁴. In het streven naar veiligheid wordt de vitale vrijheid van burgers ingeperkt, op hun eigen vraag, om risico's tegen te gaan. De regeldichtheid afkomstig van de overheid ter regulering van het sociale en

⁸ BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 36.

⁹ BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, pp 43-45.

¹⁰ BECK, Ulrich, De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang. De Balie, Amsterdam, 1997, p 26.

¹¹ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 47.

¹² BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, pp 47-48.

¹³ PUNCH, Maurice, Suite violence: why managers murder and corporations kill. In: Crime, Law & Social Change 33, 2000, p 243.

¹⁴ PUNCH, Maurice, Suite violence: why managers murder and corporations kill. In: Crime, Law & Social Change 33, 2000, p 243.

economische verkeer moet de zekerheid en fysieke veiligheid waarborgen¹⁵. De laatste jaren is er volgens Bruinsma en Huisman dan ook veel ordeningsregelgeving gekomen, gericht op het verhogen van de sociale veiligheid. Deze reguleringsdrang is slachtoffergericht en de regels moeten voorkomen dat mensen het slachtoffer worden van regelovertrekend en antisociaal gedrag. In de huidige risicosamenleving verwacht men dan ook dat slachtofferschap door de overheid wordt voorkomen¹⁶. Ten aanzien van organisatiecriminaliteit is het spectrum van slachtofferschap minder erkend dan voor andere vormen van criminaliteit. Slachtofferloosheid zou zelfs kenmerkend zijn voor veel witteboordencriminaliteit en organisatiecriminaliteit¹⁷. Daarnaast kent slachtofferschap een moeilijk bestaan binnen de criminologie¹⁸.

In de jaren '70 is er een terugkeer van het slachtoffer en is het slachtoffer deel geworden van het criminaliteitsprobleem¹⁹. Vandaag wordt slachtofferschap echter niet éézijdig positief benaderd tegen de achtergrond van de huidige klaagcultuur²⁰. De publieke moraal is volgens een aantal auteurs in het teken komen te staan van het slachtoffer en ze keren zich daarbij vooral tegen de gevolgen hiervan²¹. Zo stelt Sykes dat het zichzelf afschilderen als slachtoffer een attractief tijdverdrijf is geworden²². Ryan stelt dan weer dat slachtoffers de verantwoordelijkheid voor hun eigen lot ontkennen maar dat 'criminelen' in feite ook slachtoffers zijn van omstandigheden²³. Het beroep op slachtofferschap, klagen geeft macht, wordt door Hughes dan weer gezien als het ontlopen van eigen verantwoordelijkheid²⁴. Het lijkt erop dat de terugkeer van het slachtoffer of de aandacht ervoor, er toe bijgedragen heeft dat het concept van 'slachtofferschap' aan draagkracht heeft ingeboet. Hierin kan men in feite al een eerste tolerantie waarnemen ten aanzien van mogelijke vormen van criminaliteit. Aan de ene kant is er dus een roep om meer veiligheid, ingegeven door de gevaren van de risicosamenleving, en aan de andere kant zien we dat slachtofferschap niet steeds op erkenning of compensatie kan rekenen, omdat vitale veiligheid, of het hoofd bieden aan risico's, bovenal een utopie is. Aan de hand van de studie van Vande Walle wordt nagegaan in hoeverre het slachtofferschap van DES wordt erkend en in welke mate deze zaak van organisatiecriminaliteit dus wordt getolereerd.

3.3 Europa als civiele macht

Ook het bestaan van Europa heeft een impact op onze normatieve samenleving. 'Europa' is een sui generis orgaan dat zich ondermeer onderscheidt van andere grootmachten door een grote nadruk te leggen op normatieve doelstellingen of milieugoals²⁵. Zo stelde Ian Manners in 2002 nog dat: "*The concept of normative power is an attempt to suggest that not only is the EU constructed on a normative*

¹⁵ BRUINSMA, G, J, N, HUISMAN, W, Over de grenzen van de klassieke criminologie. In: HUISMAN, W, MOERINGS, L, M, SUURMOND, Veiligheid en recht. Nieuwe doelwitten en strategieën. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2006, p 281.

¹⁶ BRUINSMA, G, J, N, HUISMAN, W, Over de grenzen van de klassieke criminologie. In: HUISMAN, W, MOERINGS, L, M, SUURMOND, Veiligheid en recht. Nieuwe doelwitten en strategieën. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2006, p 281.

¹⁷ BRUINSMA, G, J, N, HUISMAN, W, Over de grenzen van de klassieke criminologie. In: HUISMAN, W, MOERINGS, L, M, SUURMOND, Veiligheid en recht. Nieuwe doelwitten en strategieën. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2006, p 282.

¹⁸ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomangement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 26.

¹⁹ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 8.

²⁰ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 122.

²¹ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 117.

²² BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 118.

²³ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 118.

²⁴ BOUTELLIER, Hans, De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005, p 119.

²⁵ ORBIE, Jan, Civilian power Europe. Een EU-rolconcept en kader voor analyse. Cursus Europees extern beleid. Ugent; ongepubliceerd manuscript, p 2.

basis, but importantly that this predisposes it to act in a normative way in world politics". Europa zou in die zin een civiele macht zijn en ook die rol van civiele macht willen vervullen in de wereld. Europa legt dan ook een sterke nadruk op het belang van mensenrechten, rule of law, gelijkheid²⁶... In die context schaaft Europa zich dan ook achter de Millennium Development Goals van de Verenigde Naties en promoot deze zoveel als mogelijk²⁷. Het rapport van de Verenigde Naties geeft aan dat er een verbetering is in het realiseren van de MDG's²⁸ mede door de inspanningen van Europa. Deze 'altruïstische' bijdrage van Europa in het verbeteren van gezondheid, ontwikkeling, armoede, opleiding, gendergelijkheid...in ontwikkelingslanden dient toch enigszins genuanceerd te worden. Europa is ontstaan vanuit een economische integratie en het beleid kent vaak ook minder normatieve of ethische kantjes. Daarnaast stelt Ian Taylor dat Europa geconfronteerd wordt met een 'explosion of penalty'. In verschillende staten in Europa vindt men bewijzen terug van een adaptatie van een Amerikaanse penaltiestijl: strengere aanpak van de regulering van drugs, het terug omarmen van opsluiting, de toepassing van zero-tolerantie en de "Three strikes you're out" aanpak²⁹. Deze terugkeer naar de strengere bestraffing van individuen wordt volgens Taylor best begrepen als een effect van het zich inschrijven in het klimaat van 'marktliberalisme' door de dominante politieke partijen en hun leiders. Het is een klimaat waarin de rechten en plichten van burgers ondergeschikt en consistent worden gemaakt met de vrijheden van de liberale markt³⁰. De vraag kan gesteld worden of slachtoffers van de farmaceutische industrie ook ondergeschikt wordt gemaakt aan de vrijheden van die liberale markt? Met betrekking tot de ontwikkelingslanden zal worden aangetoond dat er dubbele standaarden worden gehanteerd en dat praktijken die voor de Europese markt verboden zijn, wel toegelaten worden in ontwikkelingslanden. In die zin zou men kunnen stellen dat slachtofferschap een andere dimensie of betekenis krijgt éénmaal men buiten de Europese of Westerse grenzen komt...

²⁶ ZEMNI, Sami, Islam, European identity and the limits of multiculturalism. In: SHADID, W, A, R, VAN KONINGSVELD, P.S. Religious freedom and the neutrality of the state: The position of the European Union. Leuven, 2002, p 158.

²⁷ Persbericht: External relations council, Brussel, 24 mei 2005 op <http://www.unmillenniumproject.org/documents/EUExternalRelations24May.pdf> op 18 mei 2007

²⁸ UNITED NATIONS, The millennium development goals report 2006 op <http://unstats.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf> op 18 mei 2007

²⁹ TAYLOR, Ian, Criminology post-Maastricht. In: Crime, Law & Social change, 30, 1999, p 339.

³⁰ TAYLOR, Ian, Criminology post-Maastricht. In: Crime, Law & Social change, 30, 1999, p 339.

4) Het spectrum van organisatiecriminaliteit

4.1 De kleine broer van white collar crime

Organisatiecriminaliteit of corporate crime houdt verband met het bredere concept van white collar crime. Het white-collar-crime concept houdt echter meerdere betekenissen/gedragingen in zich en er kan dan ook gesproken worden van een conceptuele onduidelijkheid van de term. Daarom is het nodig om kort even in te gaan op wat we nu precies bedoelen met white collar crime in relatie tot corporate crime. Clinard stelt dat white collar crime ondermeer doelt op corporate crime. Dergelijke misdaden constitueren overtredingen die niet kunnen geassocieerd worden met gewone criminaliteit. Organisatiecriminaliteit en white collar crime verschillen hiervan door de aard van het misdrijf, door de omstandigheden waarin het misdrijf zich voordoet, en door de straffen die worden opgelegd en meestal administratief - of civielrechtelijk van aard zijn³¹. Ook aan de hand van de omvang van het slachtofferschap kan men de link tussen white collar crime en corporate crime aantonen. White collar crimes kennen een 'illegale' wijze van geldverging, maken een groot aantal slachtoffers en kennen een geografische spreiding³². Dit zijn alle factoren die ook opgaan voor organisatiecriminaliteit binnen de farmaceutische industrie.

Daarnaast kan men ook in de wijze van ontdekking van het misdrijf een link zien tussen beide concepten. Voor beide vormen geldt dat ze vaak gedurende lange tijd onopgemerkt blijven en worden ontdekt door toeval, waarbij de slachtoffers zich meestal niet bewust zijn van hun slachtofferschap³³. White collar crime kan bestaan uit occupational crime of organizational crime. Occupational crime doet zich voor als individuen of kleine groepen in samenhang met hun beroep wetsovertredingen maken; dit kunnen dokters, advocaten, bankiers, apothekers...zijn³⁴. Organizational crime doet zich voor in een proces waarbij organisaties hun doelstellingen nastreven en vindt plaats tijdens het werk door hen die deel uitmaken van de organisatie³⁵. Daarnaast kan white collar crime een sterke bondgenoot zijn in de activiteiten van georganiseerde misdaadgroepen³⁶ wat doorgaans niet het geval is voor corporate crime. Tevens wordt white collar crime bewust nagestreefd wat niet steeds opgaat voor organisatiecriminaliteit. Corporate crime kan dus gezien worden als een specifieke vorm van white collar crime... Waarom dan een onderscheid maken tussen beide?

De corporate crime die we hier zullen behandelen, kent een minder sterke link met de traditionele white collar crime. Het gaat hier om organisatiecriminaliteit die ingegeven wordt door het niet correct omgaan met risico's, onbedoelde gevolgen, die het ondernemen met zich meebrengt. Braithwaite stelt in zijn inleiding van "*Corporate crime in the pharmaceutical industry*" dat de farmaceutische bedrijven hebben bijgedragen aan het uitroeien van dodelijke ziekten in de ontwikkelingslanden³⁷ en aldus de welvaart en het welzijn in de wereld hebben verhoogd. Naast de verworvenheden van de farmaceutische industrie zijn er ook tal van onregelmatigheden of criminele activiteiten die ze op hun conto mogen schrijven. Het produceren van medicijnen brengt gevaren met zich mee en in een democratische rechtstaat dient men nog steeds anderen te vrijwaren van die risico's door ze te beheersen of te voorkomen. De DES zaak is

³¹ CLINARD, M, B, Corporate ethics and crime. The role of the middle management. Sage Publications, Beverly Hills, 1983, p 9.

³² WEISBURD David, WHEELER, Stanton, WARING, Elin, Crimes of the middle classes. White-collar offenders in the Federal Courts. Yale University Press, New Haven/ London, 1991, p 75.

³³ WEISBURD David, WHEELER, Stanton, WARING, Elin, Crimes of the middle classes. White-collar offenders in the Federal Courts. Yale University Press, New Haven/ London, 1991, p 96.

³⁴ ³⁴ CLINARD, M, B, Corporate ethics and crime. The role of the middle management. Sage Publications, Beverly Hills, 1983, p 12.

³⁵ CLINARD, M, B, Corporate ethics and crime. The role of the middle management. Sage Publications, Beverly Hills, 1983, pp 13-14.

³⁶ PACE, D, F, STYLES, J, C, Organized crime. Concepts and control. Prentice-Hall, Englewood cliffs, 1983, p 125.

³⁷ BRAITHWAITE, John, Corporate crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p vii.

vooral een voorbeeld van organisatiecriminaliteit waarbij men minder kan spreken van white collar crime omdat met de productie van dit medicijn geenszins een criminele finaliteit werd nagestreefd...

DES is dan ook een verhaal van organisatiecriminaliteit omdat de farmaceutische industrie niet het hoofd wist te bieden aan de beheersing van de risico's (schadelijkheid) die het medicijn met zich meebracht, ook na kennisname van de schadelijke gevolgen... De organisatiecriminaliteit waarvan hier sprake kan dus omschreven worden als het op de markt brengen (produceren, distribueren, promoten) en houden van een medicijn (zolang dit niet verboden was bij wet) voor zwangere vrouwen, die al miskramen hebben gehad of dreigen te hebben, dat na grondig onderzoek geen effectieve werking bleek te hebben in het voorkomen van miskramen maar wel schadelijke gevolgen meebracht voor de zwangere moeder (verhoogde kans op borstkanker) en de dochters (clear cell kanker, borstkanker). Als we aannemen dat elke onderneming als doel winstmaximalisatie nastreeft dan kunnen we stellen dat de farmaceutische industrie dit doel wilde bereiken door het verwaarlozen en niet onderzoeken van de risico's die het lucratieve medicijn met zich meebracht. Deze vorm van organisatiecriminaliteit heeft zich ondermeer voorgedaan in Nederland en België. Later gaan we dan ook na hoe men in beide landen is omgegaan met de slachtoffers van deze praktijk, om een beeld te krijgen van hoe er wordt opgetreden tegenover dergelijke vormen van organisatiecriminaliteit.

Hierna zal een mogelijk theoretisch kader worden geschetst voor conflictafhandeling of geschillenbeslechting in onze maatschappij. Er wordt hierbij beroep gedaan op de studie '*Conflictafhandeling of risicomangement*' van Vande Walle. Doorgaans zijn deze mechanismen niet voorhanden in ontwikkelingslanden waar men enkel de hoop kan vestigen op civil society, die vaak geen weerstand kan bieden aan de grote multinationale ondernemingen. Dit theoretisch kader gaat dan ook vooral op voor de DES zaak in de Lage Landen. Daarna wordt het risicomangement van de farmaceutische industrie toegelicht en dit vooral door te wijzen op de gehanteerde beschermingsmechanismen in de DES zaak.

4.2 Mechanismen van conflictafhandeling

In een conflict zijn er een begunstigde en begunstigde m.a.w. er is slachtofferschap en daderschap. Het rechtssysteem is één mechanisme van conflictafhandeling maar de effectiviteit en het belang ervan stemt vaak niet overeen met de praktijk en daarom hebben de geschillentheoretici de betekenis van conflict en conflictafhandeling opengetrokken³⁸. Voor de geschillentheoretici is een conflict een dynamisch proces dat niet louter invulling verkrijgt binnen een rechtsinstantie. Aangezien men het conflict beschouwt als een transformatieproces moeten de verschillende fasen van dit proces bestudeerd worden³⁹. De partijen of actoren in het conflict zijn dan ook veranderlijk gedurende de evolutie van het conflict waardoor conflict een ruimere invulling verkrijgt in tijd, naar partijen en methodes van afhandeling⁴⁰. Black en Horowitz hebben een opdeling gemaakt die moet toelaten conflictafhandeling te bestuderen: zelfhulp, tolerantie of vermijdingsgedrag, negotiëren, conflictafhandeling met bindende derdentussenkost (ADR) en justitiële afhandeling⁴¹.

Zelfhulp is de reactie waarbij de partijen het recht in eigen handen nemen. In een verticale georganiseerde maatschappij zou dit neerkomen op rebels gedrag en in een horizontale samenleving zou

³⁸ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomangement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 64.

³⁹ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomangement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 66.

⁴⁰ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomangement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 71.

⁴¹ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomangement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 71.

dit neerkomen op wraak voor de geleden schade⁴². Een verklaring volgens Vande Walle voor zelfhulp is de afwezigheid of zwakheid van derde partijen die de bevoegdheid hebben om dergelijke conflicten op te lossen. Dit gebrek aan autoriteit om in te grijpen, zou mensen aanzetten tot zelfhulp⁴³. Conflicten tussen actievoerders en verantwoordelijken voor schade ontstaan doordat er van de overheid geen of onvoldoende steun komt voor het verdedigen van de belangen van de actievoerders aldus de auteur. Door de ongelijke maatschappelijke verhoudingen is het wraakaspect van zelfhulp niet aanwezig in het conflict tussen consumentenslachtoffers en farmaceutische ondernemingen omwille van de ongelijke machtsverhoudingen, hoewel men aan 'shaming' kan doen en via de media, de vierde macht, de legitimiteit van ondernemingen kan ondermijnen⁴⁴.

De doorgaans meest voorkomende vorm van conflictafhandeling volgens Black, zijn tolerantie en vermijdingsgedrag⁴⁵. Dit zijn beide vormen van éézijdige afhandeling, aangezien één van de partijen zich neerlegt bij de situatie⁴⁶. **Vermijden** is volgens Horwitz het behandelen van een klacht doordat één van de actoren interactie met de andere vermijdt. Vermijdingsgedrag langs slachtofferzijde heet **exit** en langs daderzijde **avoidance**⁴⁷. Exit doet zich voor als het slachtoffer het conflict achter zich laat en geen confrontatie aangaat met de dader. Voorwaarde voor exit is dat er geen sociale band bestaat tussen beide partijen⁴⁸. Avoidance doet zich volgens Box voor als de verantwoordelijke neutraliseringstechnieken gaat hanteren voor het conflict om zich van zijn verantwoordelijkheid te ontdoen. **Tolerantie** is het niet-afhandelen van een klacht wanneer dat wel terecht zou zijn. Tolerantie wordt voornamelijk gestuurd door het machtsverschil tussen partijen en tolerantie moet dan ook begrepen worden in termen van een gesocialiseerde vorm van onderworpenheid aan de dominante partij⁴⁹. Tolerantie kan dan ook resulteren in zelfbeschuldiging van diegene die schade geleden heeft waardoor het slachtoffer de verantwoordelijkheid van de ander op zichzelf reflecteert aldus Vande Walle.

Negotiëren is het afhandelen van een conflict door onderling te onderhandelen zonder tussenkomst van een derde⁵⁰. Opdat deze vorm van afhandeling slaagt zijn er volgens Vande Walle een aantal noodzakelijke voorwaarden die moeten vervuld zijn: gelijke machtspositie tussen de partijen, sterke sociale banden, steun van de entourage, homogeniteit in cultuur en taal en wederzijdse openheid. Deze voorwaarden zijn niet vervuld in de asymmetrische relatie tussen de farmaceutische industrie en haar consumenten.

Alternative Dispute Resolution (ADR) is een domein dat vandaag aan belang wint voor conflicten met een economische inslag⁵¹. Het nut van ADR dient gezien te worden in termen van slachtofferschap. ADR maakt opgang maar dit is niet in het voordeel van slachtoffers. ADR maakt het volgens Braithwaite mogelijk om risico's en schadelijke activiteiten te individualiseren en privatiseren. Vande Walle stelt dan

⁴² VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 72.

⁴³ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 73.

⁴⁴ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 73.

⁴⁵ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 74.

⁴⁶ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 74.

⁴⁷ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 74.

⁴⁸ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 74.

⁴⁹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 74.

⁵⁰ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 76.

⁵¹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 77.

ook dat risico's en schadelijke activiteiten, geproduceerd door technologische vooruitgang een bedreiging vormen voor collectieve mensenrechten zoals het recht op gezondheidszorg. Als een latent risico zich daarbij omzet in concrete schade dan betekent dat een schending van deze collectieve rechten. De auteur gaat dan ook verder in haar kritiek door te stellen dat ADR collectieve rechten van mensen reduceert naar individuele noden, waardoor consumenten niet de kans krijgen hun collectieve rechten af te dwingen⁵². ADR is gebaseerd op zelfregulering, waardoor uniforme regulering afneemt en ADR in feite een aanfluiting vormt van het gelijkheidsbeginsel⁵³.

Justitiële afhandeling is het meest formele niveau om een conflict af te handelen door middel van een strafrechtelijke of burgerrechtelijke procedure⁵⁴. De stap naar justitie betekent voor Vande Walle een zware ingreep in het conflict omdat het slachtoffer de autonomie over het conflict moet afstaan aan rechters en advocaten waardoor slechts enkele aspecten van het conflict zich lenen tot juridisering en het conflict gereduceerd wordt⁵⁵. Zonder dieper in te gaan op het verschil in procedures kan algemeen gesteld worden dat justitiële afhandeling het 'weapon of last resort' is om een conflict te beslechten. Vande Walle werpt hierbij echter de vraag op of justitie wel onpartijdig en onafhankelijk is en of het even toegankelijk is voor alle partijen⁵⁶?

Als we DES bekijken binnen het kader van mogelijke mechanismen van conflictafhandeling zien we dat in Nederland vooral de **zelfhulp** van grote impact is geweest in de beslechting van het conflict. Door veelvuldig beroep te doen op de vierde macht in de samenleving, de media, heeft men aan 'shaming' gedaan in Nederland waardoor de machtsbasis van de farmaceutische bedrijven die DES op de markt hadden gebracht, afbrokkelde. Hoewel een minderheid maar toch aanzienlijk deel van de DES slachtoffers **tolerantie** of **vermijdingsgedrag** vertonen, hebben 6 DES dochters in mei 1986 de stap gezet naar de **justitiële afhandeling**⁵⁷. De producenten van DES weigerden voordien tot een **schikking** te komen met deze vrouwen⁵⁸. Na het voor de vrouwen gunstige vonnis werd **negotieren** over het DES fonds mogelijk en hierin speelde het DES actiecentrum, de uitloper van de zelfhulp, opnieuw een grote rol.

Dit kader van conflictafhandeling van de geschillentheoretici stemt goed overeen met de verschillende fasen die men kan onderscheiden in de DES zaak. DES toont aan dat men soms met alle mechanismen van conflictafhandeling in contact komt bij het beslechten van een conflict. De echte erkenning van het slachtofferschap is er echter pas gekomen met het oprichten van een DES actiecentrum (zelfhulp) en de noodzakelijke stap naar de rechtbank (justitiële afhandeling) waarin men toch een bevestiging kan zien van een tolerante houding ten aanzien van de organisatiecriminaliteit van de farmaceutische industrie. Het lijkt erop dat zonder de zelfhulp en de noodzakelijke stap van justitiële afhandeling er nog steeds geen 'erkenning' zou zijn van het slachtofferschap van de DES betrokkenen. Nu, 20 jaar later is men pas begonnen met het verdelen van de compensaties aan de slachtoffers via het DES fonds⁵⁹. In België zit men echter nog niet in een zelfde fase als in Nederland. De zelfhulporganisatie dient nog uit te groeien tot

⁵² VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 81.

⁵³ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 82.

⁵⁴ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 83.

⁵⁵ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 83.

⁵⁶ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement*. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 93.

⁵⁷ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon*. SUA, Amsterdam, 1990 p 116.

⁵⁸ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon*. SUA, Amsterdam, 1990 p 117.

⁵⁹ <http://www.desfonds.nl/> op 20 mei 2007

een sterke actieve groep die misschien de stap zal zetten naar justitiële afhandeling. Het slachtofferschap in België wordt dus niet erkend en in die zin wordt organisatiecriminaliteit nog steeds getolereerd...Het aanreiken van mechanismen van conflictafhandeling mag daarbij niet beschouwd worden als een indicatie dat organisatiecriminaliteit niet wordt getolereerd. De farmaceutische industrie creëert van haar kant ook mechanismen die de organisatiecriminaliteit moeten verhullen. Dat slachtofferschap moeilijk wordt erkend, vindt juist een verklaring in de activiteiten van de farmaceutische industrie die een beroep doet op risicomanagement. Ook in het toelaten of tolereren van risicomanagement vindt men impliciet een tolerantie terug ten aanzien van organisatiecriminaliteit.

4.3 Verweermechanismen van de farmaceutische industrie

Risicomanagement of risicobeheersing is het geheel van mechanisme dat wordt gehanteerd om potentiële schade of effectieve schade te beheersen en zo de verantwoordelijkheid voor schade af te wenden⁶⁰. Volgens Vande Walle kent risicomanagement preventieve en reactieve mechanismen die de belanghebbende actoren, in dit geval de farmaceutische industrie, in staat moeten stellen om de schade te miskennen. Preventieve mechanismen dienen te verhinderen dat burgers zich bewust worden van de schadelijkheid van bepaalde ondernemingsactiviteiten terwijl de reactieve mechanismen inspelen op de verantwoordelijkheid voor die schadelijke activiteiten⁶¹. Dit initiatief van de ondernemingswereld kan enkel gerealiseerd worden volgens de auteur als andere instanties zoals de wetgever, media, wetenschappers... deze mechanismen gedogen of ondersteunen⁶². Hierna geven we een mogelijk beeld van hoe bedrijven hun verantwoordelijkheid proberen te ontlopen voor hun schadelijke activiteiten.

Eerst en vooral tracht men de **verantwoordelijkheid an sich af te wenden**. De farmaceutische industrie beroept zich op het controlesysteem als legitimatie⁶³. Als dit controlesysteem echter niet streng genoeg is of hiaten vertoont dan is het controlesysteem een maat voor niets. Bedrijven wenden echter het rechtsnormatieve kader in een bepaald land aan om zich van hun verantwoordelijkheid te ontdoen⁶⁴. De DES zaak is daar volgens Vande Walle een illustratie van waardoor verschillende criteria werden gehanteerd tussen de Belgische, Nederlandse en Franse markt. M.a.w. als een product schadelijk is en er bestaat wetgeving met betrekking tot de schadelijkheid nemen de bedrijven maatregelen. Als er echter geen wetgeving bestaat in een land die het schadelijke product verbiedt, dan blijven bedrijven het aanbieden op de markt. Daarnaast gebruiken bedrijven ook de medische wetenschap zelf om zich van hun verantwoordelijkheid te ontdoen, wat Vande Walle 'State of the art als legitimatie' noemt⁶⁵. Medisch wetenschappelijk onderzoek naar de schadelijke gevolgen van geneesmiddelen is moeilijk uitvoerbaar, omdat er voldoende slachtoffers moeten worden gevonden om het criterium van wetenschappelijkheid te bewijzen⁶⁶. Door het risicomanagement in zijn totaliteit, wordt het moeilijk om slachtoffers te vinden zodat men minder makkelijk de klacht tegen de bedrijven kan hardmaken. Daarenboven gaan bedrijven ook op zoek naar allerlei elementen die in hun voordeel kunnen worden aangewend via tegenexpertise en interne onderzoeken die meestal geen significante schadelijke effecten aangeven. Ook UCB Pharma

⁶⁰ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 21.

⁶¹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 21.

⁶² VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 21.

⁶³ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 320.

⁶⁴ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 321.

⁶⁵ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 321.

⁶⁶ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 321.

maakt gebruik van deze praktijk in de DES zaak door te verwijzen naar Noorwegen waar DES niet werd voorgeschreven en waar de frequentie van deze vorm van kanker even hoog zou zijn⁶⁷.

Ook de **nevenwerking** wordt vaak ingeroepen om de verantwoordelijkheid af te wenden. Een dogma binnen de geneesmiddelenindustrie is dat een geneesmiddel nooit een 100% veiligheidsgarantie bezit en deze dogma's zijn wetenschappelijk onderbouwd en juridisch erkend⁶⁸. Nevenwerkingen en tegenindicaties, opgenomen in de bijsluiter maken het bedrijf niet langer verantwoordelijk voor het product, door de verantwoordelijkheid door te schuiven naar de overheid die de bijsluiter goedkeurde⁶⁹. Grote vraag is dus wat wordt verstaan onder nevenwerking en of de toevallige 'nevenwerking' van kanker ook niet diende onderzocht te worden?

Een ander afweermechanisme legt de **verantwoordelijkheid bij het slachtoffer** zelf. Het onevenwicht in kennis over de producten, geeft de mogelijkheid om op een geloofwaardige manier het slachtoffer de verantwoordelijkheid toe te schuiven⁷⁰. Zo kunnen experts volgens Vande Walle op basis van een schijnbaar wetenschappelijke redenering de schade toeschrijven aan de fysieke kenmerken van de patiënt. In een zaak van eetlustremmers wordt gesteld dat het juist zwaarlijvige mensen zijn die dit product innemen en volgens de bedrijven is deze gevoelige groep zelf verantwoordelijk voor het innemen van producten⁷¹. In de DES zaak zou het erop neerkomen dat vrouwen met zwangerschapsproblemen een gevoelige groep zijn waardoor ze er zelf voor kiezen om mogelijke risico's te lopen door gebruik van het hormoon. Daarnaast zou de combinatie van medicijnen ook kunnen leiden tot schadelijke gevolgen waarvoor de verantwoordelijkheid opnieuw bij de gebruiker wordt gelegd⁷². Een ander argument om de verantwoordelijkheid te leggen bij het slachtoffer is het inschrijven in het consumentisme van laatstgenoemde⁷³.

Daarnaast wordt de conflictafhandeling bemoeilijkt door **fusies en overnames** van farmaceutische bedrijven⁷⁴. De verantwoordelijkheid wordt dan doorgeschoven naar vroegere actoren en een oude bedrijfscultuur. In de DES zaak dook dit probleem op toen de rechter voorstelde dat 12 bedrijven moesten bijdragen tot het schadefonds waardoor het moeilijk is om al die actoren op één lijn te krijgen⁷⁵. Ook het **individualiseren van conflicten** kan ertoe leiden dat het 'probleem' niet ten volle wordt erkend en dat slechts enkele slachtoffers een compensatie verkrijgen. Zo stelt Vande Walle dat als een beperkt aantal slachtoffers een vordering aanhangig maakt, de tegenpartij zal proberen te vermijden dat er meer slachtoffers dezelfde actie ondernemen. Elke zaak wordt dan behandeld alsof het een éénmalig conflict is, waarbij de argumenten worden aangepast aan die individuele zaak⁷⁶.

⁶⁷ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 322.

⁶⁸ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 322.

⁶⁹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 323.

⁷⁰ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, pp 324.

⁷¹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, pp 324-325.

⁷² VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 325.

⁷³ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 325.

⁷⁴ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 325.

⁷⁵ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 326.

⁷⁶ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 327.

Een laatste mogelijk beschermingsmechanisme is wat Vande Walle 'het **gokken op onwetendheid**' noemt. Bedrijven en hun experts halen daarbij argumenten aan die voor een leek in de medische of farmaceutische wereld aannemelijk lijken⁷⁷. Ze misbruiken daarbij hun kennismonopolie om onjuiste beweringen te verkondigen. Men stuurt met andere woorden slachtoffers met een kluitje in het riet en dit onder het mom van de wetenschappelijke autoriteit die ze bezitten.

Een aantal van deze mechanismen werden gehanteerd in de DES zaak, al dan niet met succes, maar in sommige landen heeft de farmaceutische industrie schuld moeten bekennen, wat niet wegneemt dat organisatiecriminaliteit bestaat of wordt getolereerd. Hierna bekijken we de evolutie van de DES zaak in Nederland en België om de risico's van het DES hormoon in kaart te brengen alsook de gunstige contextuele factoren die het risicomanagement van de farmaceutische industrie hebben verstoord.

⁷⁷ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector*. VUBpress, Brussel, 2005, p 327.

5) DES: een symbool van organisatiecriminaliteit

5.1 DES en de verhoogde kans op...

Beck en anderen haalden een aantal mechanismen aan die tot doel hebben de schadelijke effecten van het kapitalisme te verhullen en risicoberekening is daar één van⁷⁸. De cijfermatige representatie van risico's – schade – het presenteren van gemiddelden en het statistisch weergeven van toekomstige scenario's vertelt niets over de realiteit van deze risico's, maar heeft tot doel schadelijke effecten te normaliseren⁷⁹.

Ook de schadelijke gevolgen van DES worden uitgedrukt in risico's of verhoogde kans op. Zowel de moeders als hun zonen en/of dochters hebben een verhoogde kans op lichamelijke 'schade' ten gevolge van het DES hormoon – de psychosociale gevolgen buiten beschouwing gelaten. De resultaten hierna zijn afkomstig uit een informatieboekje van het DES Aktie en informatiecentrum in Nederland⁸⁰.

De **moeders** hebben een verhoogde kans op borstkanker (10,4 %) en **zonen** hebben een verhoogde kans op goedaardige afwijkingen aan de geslachtsorganen (22%). Het zijn voornamelijk de **DES dochters** die veel risico's lopen. Zo hebben zij een verhoogde kans op adenosis: een goedaardige afwijkende celbekleding van de vaginawand en/of baarmoedermond (80 à 90 %). DES dochters hebben ook een verhoogde kans op clear cell adeno carcinoom: een DES specifieke vorm van kanker aan de vagina of baarmoedermond (0,1% ten opzichte van 0% in de gewone populatie). Ze hebben ook een verhoogde kans op vormafwijkingen aan geslachtsorganen (60%). Het cynische verhoogde risico op zwangerschapscomplicaties: miskramen (25%) buitenbaarmoederlijke zwangerschappen (8%) vroeggeboortes (25%) en onvruchtbaarheid (20%). Een recente studie wijst uit dat de DES dochters ook een verhoogde kans hebben op borstkanker⁸¹.

Dit zijn allemaal risico's – nevenwerkingen in de terminologie van de farmaceutische bedrijven – die veroorzaakt worden door de productie en het gebruik van DES. Het onderzoek naar deze risico's werd niet zozeer gevoed vanuit de farmaceutische industrie zelf maar werd gestimuleerd door de verschillende zelfhulpcentra van DES in de wereld. Hoewel men kan aandragen dat de farmaceutische industrie dergelijke schadelijke gevolgen niet kan voorzien zijn er argumenten waardoor men de bedrijven wel met de vinger kan wijzen... Sterker nog, dat men kan spreken van organisatiecriminaliteit.

5.2 De 'unintended risks' van DES

In 1938 ontwikkelde Dodds het eerste kunstmatige hormoon, Stilbestrol, later Diethylstilbestrol genaamd (DES)⁸². Vanwege zijn kwaliteiten (goedkoop en orale inname) leek het product aantrekkelijk voor toepassing in de vleesindustrie en de geneesmiddelenindustrie en het werd dan ook met veel enthousiasme onthaald⁸³. Bij verdere onderzoeken naar toepassingen van het hormoon kwam al naar

⁷⁸ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 363.

⁷⁹ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 363.

⁸⁰ STICHTING DES AKTIE- en INFORMATIECENTRUM, *Leven met DES. Psychologische en psychosociale gevolgen van blootstelling aan het DES hormoon.* 1998, p 8.

⁸¹ PALMER, Julie, R, WISE, Lauren, A, (ea.), *Prenatal Diethylstilbestrol exposure and risk of breast cancer.* In: *Cancer epidemiol biomarkers, prev* 2006; 15 (8) aug 2006 op <http://www.descentrum.nl/files/palmer%20mammaca.pdf> op 21 mei 2007.

⁸² BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon.* SUA, Amsterdam, 1990 p 13.

⁸³ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 260.

boven dat de dierenproeven mislukten wegens sterfte van de proefhonden⁸⁴. De bedrijven wilden de mogelijkheden verder onderzoeken en verder onderzoek naar toepassingen door het echtpaar Smith en Smith resulteerde in de bevinding dat het hormoon miskramen tijdens de zwangerschap zou tegengaan⁸⁵. Doordat Dodds in 1938 geen patent had genomen op het hormoon zagen een 250 tal bedrijven de opportuniteit om het hormoon te commercialiseren als preventief middel tegen miskramen⁸⁶. Dodds zelf heeft echter regelmatig zijn bezorgdheid geuit over de toepassing van DES omdat het hormoon heel beperkt getest was op de toxiciteit en omdat er een sterk vermoeden bestond dat DES een carcinogeen (kankerverwekkend) karakter had aldus Vande Walle. In 1938 was op basis van dierenproeven al aangetoond dat oestrogenen kankerverwekkend zijn en in 1939 werd door onderzoekers aangetoond dat medicijnen door de placenta dringen en opgenomen worden door de foetus⁸⁷.

Naast twijfels over de veiligheid van het hormoon, rezen er ook vragen over de effectiviteit van het hormoon. Dieckman hechtte weinig geloof aan de werking van DES en in 1953 zette hij een onderzoek op waaruit bleek dat DES geen effect had op het tegengaan van miskramen⁸⁸. In tegenstelling tot het onderzoek van Smith en Smith werd hier wel een controlegroep gebruikt waar placebo's werden toegediend. Alle gekheid op een stokje, in de groep van vrouwen die een placebo werden toegediend, traden minder miskramen op dan in de groep die DES toegediend kregen⁸⁹. Na een intensieve promotiecampagne van de farmaceutische industrie bleef het toedienen van DES bij dreigende miskramen een gangbare medische praktijk⁹⁰.

1953 was ook het jaar waarin DES op grote schaal zijn intrede deed in Nederland en werd gepromoot door gynaecoloog en professor W.P. Plate als wondermiddel⁹¹. De slagzin 'baat het niet dan schaadt het niet' deed het destijds dan ook erg goed in Nederland⁹². Met de Softenon-affaire begin jaren '60 veranderde er niets aan het voorschrijfgedrag van artsen wat betreft DES⁹³. Softenon was in feite de maatschappelijke alarmbel om te bezinnen over geneesmiddelengebruik tijdens de zwangerschap en om na te gaan of DES ook geen schadelijke gevolgen kon hebben voor de foetus.

In 1973 sloeg het toeval toe...In een kliniek in Boston lagen 7 jonge vrouwen met een bijzonder type vaginakanker, het clear cel adenocarcinoma⁹⁴. De behandelende arts, Herbst, ging op zoek naar een gemeenschappelijke oorzaak en kwam tot de ontdekking dat de moeders van de meisjes allen DES werden voorgeschreven tijdens hun zwangerschap⁹⁵. Deze ontdekking leidde in de Verenigde Staten tot

⁸⁴ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 261.

⁸⁵ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 15.

⁸⁶ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 261.

⁸⁷ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 261.

⁸⁸ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 16.

⁸⁹ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 16.

⁹⁰ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 16.

⁹¹ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 17.

⁹² BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 18.

⁹³ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 18.

⁹⁴ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 18.

⁹⁵ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 262.

een onmiddellijke stopzetting van DES-gebruik tijdens de zwangerschap⁹⁶. Nadat Herbst zijn bevinding had gepubliceerd besloot de FDA dus meteen het gebruik van DES tijdens de zwangerschap te verbieden, een beslissing die in Europa minder vlot werd genomen⁹⁷. In 1972 vaardigde de Nederlandse overheid een verbod uit, dat pas in 1975 effectief werd uitgevoerd en pas tot een aanpassing leidde van de bijsluiters in 1976⁹⁸. Frankrijk en Oostenrijk schrapten pas in 1977 volgens Vande Walle. In België werd het ook pas rond die periode verboden maar het DES centrum in België rapporteert dat DES ook in de jaren '80 nog werd voorgeschreven⁹⁹. In Europa werd dan ook weinig bekendheid gegeven aan de schrapping van het product zodat noch de consumenten noch de artsen en apothekers hiervan duidelijk op de hoogte waren¹⁰⁰.

Als we de gebeurtenissen of 'unintended risks' bekijken dan zien we dat de activiteiten van de farmaceutische industrie kunnen geduid worden met de term 'nalatigheid'. Het principe van 'bonus pater familias' leek niet aanwezig te zijn bij de medische reuzen die pas na dwingende wetgeving het hormoon ter behandeling van zwangere vrouwen van de markt haalden. Er zijn verschillende risico's terug te vinden in het hele verhaal waarop de farmaceutische industrie geen afdoend antwoord op formuleerde en waardoor men kan spreken van organisatiecriminaliteit.

Toen in 1938 werd aangegeven dat het hormoon kankerverwekkende eigenschappen bevatte samen met de wetenschap dat medicijnen kunnen doorwerken op de foetus via de placenta, had men al kunnen ingrijpen door het risico op kanker verder te onderzoeken. Toen Dieckman in 1953 met zijn grondige studie aantoonde dat DES in feite geen effectieve werking had in het voorkomen van miskramen, had men het product al van de markt kunnen halen. Dit alleen houdt al consumentenbedrog in. Met de kennis dat DES geen effectieve werking had, is men toch DES in grote schaal op de markt gaan brengen in Nederland. Het laatste en meest wraakroepende – ook voor vele DES slachtoffers – is dat, na de vaststellingen van Herbst en de kordate beslissing van de FDA om DES van de markt te halen, het in Europa nog minstens vier jaar geduurd heeft alvorens het verbod ook hier van kracht werd. Het feit dat de schadelijkheid onmiskenbaar werd vastgesteld, was blijkbaar geen voldoende 'incentive' voor de farmaceutische industrie in Europa om het hormoon van de markt te halen; men heeft gewacht tot de wetgever het verbod. Kortom kunnen we stellen dat het ontdekken van de 'unintended risks' er niet toe heeft bijgedragen dat men de risico's ging gaan beheersen. In die zin heeft de farmaceutische industrie op geen enkele wijze de omvang van het slachtofferschap proberen te beperken. Een product met schadelijke gevolgen, waarvan men weet dat het schadelijk is, blijven distribueren, kan enkel geduid worden als een zuivere vorm van organisatiecriminaliteit. Het DES actie en informatiecentrum houdt er een zelfde visie op na maar in andere bewoordingen: *"Zo was dus al in de vroege jaren '50 bekend dat DES onwerkzaam was, en mogelijk kankerverwekkend. Wanneer de farmaceutische industrie ook maar een beetje kritisch naar haar eigen handelen had durven kijken, had de omvang van de ramp beperkt kunnen blijven"*¹⁰¹.

⁹⁶ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon. SUA, Amsterdam, 1990 p 18.

⁹⁷ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 263.

⁹⁸ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 263.

⁹⁹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 263.

¹⁰⁰ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 263.

¹⁰¹ STICHTING DES AKTIE- en INFORMATIECENTRUM, Een bittere pil. Verhalen over DES. 1997, p 6.

5.3 De stepping-stones van DES in Nederland

Het verkrijgen van de status van slachtoffer kan een tantaluskwelling genoemd worden. Hoewel men vandaag in Nederland een DES fonds heeft als compensatie voor de geleden schade nemen de farmaceutische ondernemingen nog steeds geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid op zich voor de gestelde activiteiten. Hierna willen we een aantal stepping-stones weergeven in het DES verhaal om de lange weg naar compensatie aan te tonen. Er zal hierbij beroep worden gedaan op een interview met de directrice van het DES centrum in Nederland¹⁰².

- De bal gaat aan het rollen als een verontwaardigde vrouw een open brief stuurt naar de Volkskrant en aanklaagt dat DES in de vee-industrie wel aandacht krijgt en DES in de geneesmiddelenindustrie niet.
- Door de honderden reacties op deze publicatie in de Volkskrant wordt er beslist een actiegroep op te zetten in 1981.
- De overheid ondersteunt het 'DES centrum' met kleine subsidies.
- Er komt een kring of DES netwerk van gynaecologen om artsen te informeren over het opsporen van DES en de schadelijke gevolgen.
- De actiegroep begon met verder onderzoek naar de medische gevolgen en zes vrouwen beslissen, om als groep, een proces aan te gaan in 1986 tegen de farmaceutische industrie.
- Een advocatenkantoor vindt zich bereid om 'pro bono' de zaak van de vrouwen te verdedigen.
- Bij het gerechtshof werd de zaak afgewezen omdat de vrouwen de precies verantwoordelijke bedrijven niet konden aanwijzen.
- Bij het hooggerechtshof neemt men een zelfde houding aan.
- De hoge raad stelt dat het niet kan verwacht worden dat de vrouwen de precieze bedrijven kunnen aanduiden waardoor ze vrij mochten kiezen welk bedrijf men ging aanklagen. (eerste overwinning)
- In 1992 komt er een nieuw burgerlijk wetboek met een nieuwe wetsbepaling die stelt dat als je schade hebt geleden, je de veroorzaker daarvan binnen de vijf jaar aansprakelijk moet stellen. Door een overgangsbepaling kon men deze verjaring stuiten.
- Omwille van die verjaring werd een grote opsporingscampagne opgezet om via het DES centrum als zaakwaarnemer de verjaring te stuiten. (20.000 mensen hebben zich gemeld)
- De bedrijven zijn bereid tot onderhandelen. Een fonds wordt in het vooruitzicht gesteld.
- Men krijgt uiteindelijk de bedrijven op één lijn en er komt een fonds van 35 miljoen euro.
- In maart 2007 begint de verdeling van het fonds over de verschillende DES slachtoffers die zich opgegeven hadden om de verjaring te stuiten.

De directrice geeft ook nog een aantal contextuele factoren mee die een rol speelden in het afhandelen van de DES zaak¹⁰³:

- Ondanks de schikkingszaak geven de verzekeraars en bedrijven aan dat dit fonds wordt verleend 'zonder erkenning van aansprakelijkheid'.
- Door de verjaringsregel werd men verplicht te mobiliseren waardoor men in aantal sterker stond. Voor de derde generatie, die mogelijks ook schade zullen ondervinden, kunnen er echter geen maatregelen meer worden genomen.
- De overheid heeft hen gesteund bij het opzetten van een professionele organisatie. In andere landen draagt de overheid echter niet bij.
- Geografisch is het gemakkelijker om een DES centrum op te richten in Nederland dan in de Verenigde Staten.
- DES in Nederland heeft veel publiciteit gekregen. Als men geen aandacht krijgt van de media dan lukt het niet.

5.4 Aanpak/Situatie van DES in België

Het slachtofferschap van DES wordt/werd naar mijn voeling noch maatschappelijk noch juridisch erkend in België, noch door de overheid, noch door de farmaceutische industrie. De gunstige contextuele factoren in Nederland deden zich hier minder voor en dit zal waarschijnlijk de beste verklaring vormen waarom DES in Nederland wel en in België niet is uitgegroeid tot een symbool van schadelijke activiteiten gesteld door de farmaceutische industrie. Vande Walle geeft dan ook mee dat er over DES in België heel

¹⁰² Interview directrice DES centrum Nederland op 29 maart 2007.

¹⁰³ Interview directrice DES centrum Nederland op 29 maart 2007.

weinig bekend is. Uit een beperkt onderzoek van de RTBF ter voorbereiding van een uitzending over DES in België, werden 14 vrouwen teruggevonden met de specifieke kanker¹⁰⁴. Volgens een ratio-berekening, waarbij 1 op 1000 DES dochters de specifieke vaginakanker krijgt, betekent dit dat er minstens 14.000 vrouwen DES voorgeschreven kregen¹⁰⁵. Volgens de directrice van het DES centrum in Nederland werd het DES hormoon hier verspreid onder de naam 'Distilbène' en ze meent dat UCB Pharma de enige distributeur was¹⁰⁶. Dit gegeven stemt de directrice positief over een eventuele afhandeling van de DES zaak in België omdat men slechts een rechtszaak dient te beginnen tegen UCB Pharma. Het aanvankelijke probleem in Nederland om de schuldige aan te duiden, doet zich dus niet voor in België. Bijkomende gunstige factor voor België is dat UCB Pharma in Frankrijk na een procedureslag van 11 jaar aansprakelijk werd gesteld¹⁰⁷. Er is dus een precedent of jurisprudentie die de rechtszaak in België kan ondersteunen. Tot dusver is er nog geen zaak aanhangig gemaakt rond DES in België tenzij buiten ons weten om. Vande Walle stelt echter dat UCB Pharma niet de enige distributeur was in België¹⁰⁸ wat op zijn beurt wel een indicatie kan zijn dat de omvang van het probleem groter is dan men denkt. Hoe groter de problematiek, hoe sterker de zaak lijkt mij. Na een lange stilte is de media zijn rol van 'watch-dog' gaan vervullen in de DES zaak. In 2006 kwam er een artikel over DES in De Standaard: '*DES dochters uit de kas*'. In het kader van een informatieavond rond DES werd een persbericht verstuurd naar de geschreven media en volgden er een aantal artikels over de schadelijke gevolgen en de stilte rond de problematiek. De mediabelangstelling voor DES groeit zoals ten tijde in Nederland, wat als een recente gunstige factor kan gezien worden in het verkrijgen van erkenning voor het slachtofferschap van de DES betrokkenen. De inspanningen van de overheid kunnen gezien worden als povertjes en blijkbaar ziet het Ministerie van Volksgezondheid de omvang van de problematiek niet in.

5.5 DES in de Derde Wereld?

Over het gebruik van DES in de Derde Wereld is er weinig kennis omdat de controle beperkt is¹⁰⁹. De indicaties voor DES-gebruik die je in de Derde Wereldlanden het meest tegenkomt zijn onderdrukking van de moedermelkproductie na de bevalling en menstruele stoornissen¹¹⁰. Onderzoek om de distributie van DES in de Derde Wereld na te gaan, is niet echt van de grond gekomen door pragmatische en financiële beperkingen. Maar DES is uiteraard niet het enige middel dat opduikt in landen met een minder strikte of slecht werkende geneesmiddelen regulatie nadat het in Westerse landen in onbruik is geraakt¹¹¹. Er zijn tal van schandalen bekend over geneesmiddelen die schadelijk en/of niet effectief zijn en om die reden in Westerse landen niet meer gebruikt mogen worden, maar wel in de Derde Wereld op de markt blijven, in sommige gevallen met een andere indicatie¹¹²... Hoewel de DES affaire zich misschien niet heeft voorgedaan in de ontwikkelingslanden, dringt zich wel de vraag op hoe het zit met de distributie van medicijnen in de Derde Wereld en de manifestatie van organisatiecriminaliteit in de minst ontwikkelde landen? We leven ten slotte in een geglobaliseerde wereld en farmaceutische bedrijven zijn doorgaans multinationale of transnationale ondernemingen.

¹⁰⁴ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 264.

¹⁰⁵ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 264.

¹⁰⁶ Interview directrice DES centrum Nederland op 29 maart 2007.

¹⁰⁷ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 268.

¹⁰⁸ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 264.

¹⁰⁹ VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector.* VUBpress, Brussel, 2005, p 263.

¹¹⁰ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon.* SUA, Amsterdam, 1990 p 131.

¹¹¹ BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon.* SUA, Amsterdam, 1990 p 133.

¹¹² BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon.* SUA, Amsterdam, 1990 p 133.

6) De top van de ijsberg

Organisatiecriminaliteit zoals in de DES zaak is geen uitzondering op de regel. Het is slechts het topje van de ijsberg. Dit is ook waar de 'Corporate Crime Reporter' en impliciet de 'Multinational Monitor' voor waarschuwen: "*Big companies that are criminally prosecuted represent only the tip of a very large iceberg of corporate wrongdoing. For every company convicted of health care fraud, there are hundreds of others who get away with ripping off Medicare and Medicaid, or face only mild slap-on-the-wrist fines and civil penalties when caught*"¹¹³.

Organisatiecriminaliteit wordt vaak niet ontdekt, zowel in Westerse landen als ontwikkelingslanden, en waarschijnlijk is het darknumber nog groter in ontwikkelingslanden door het ontbreken van controle. Er zijn hier een aantal gunstige factoren werkzaam voor de farmaceutische industrie en zelf vindt ze ook allerlei 'achterpoortjes' waardoor ze nagenoeg ongebreideld aan winstmaximalisatie kan doen. Hierna worden een aantal van die factoren geduid en wordt er een illustratief beeld verschaft van organisatiecriminaliteit door de farmaceutische industrie in de Derde Wereldlanden.

Ontwikkelingslanden worden gekenmerkt door een tekort aan (essentiële) medicijnen¹¹⁴. Omgekeerd is er in sommige ontwikkelingslanden een 'overmedicalization' omdat mensen te veel slechte medicijnen verbruiken op een verkeerde manier¹¹⁵. Dit tekort aan essentiële medicijnen vertaalt zich ook in protest tegen de gevolgen van het TRIPS akkoord, dat tot stand kwam tijdens de DOHA ronde, waardoor er de komende 20 jaar ook geen generische medicijnen kunnen worden geproduceerd in de 3^e wereld¹¹⁶. Sommigen gaan nog verder en stellen de farmaceutische industrie verantwoordelijk voor een genocide door het ontzeggen van essentiële medicijnen aan de bevolkingsgroepen in de ontwikkelingslanden¹¹⁷. Het gebrek aan medicijnen zorgt er dus voor dat medicijnen, al dan niet werkzaam en/of schadelijk, die wel op de markt terechtkomen een hoge consumptie genieten. Met andere woorden genieten bedrijven een grote vrijheid in de distributie van medicijnen door het prangende tekort eraan.

Ook de organisatie van de farmaceutische bedrijven an sich is een sterkte in ontwikkelingslanden. Kramer en Michalowski geven aan dat farmaceutische bedrijven bovenal transnationale ondernemingen zijn: "*transnational implies an entity with an existence above and beyond the states in which it operates*"¹¹⁸. De toenemende macht van de moderne transnationale ondernemingen maakt het volgens Kramer en Michalowski moeilijk om tot een conceptie te komen van organisatiecriminaliteit. Praktijken van transnationale ondernemingen, die illegaal zouden zijn in het land waar de moederzetel zich bevindt, zijn vaak legaal in een aantal ontwikkelingslanden waar hun dochterondernemingen zich bevinden¹¹⁹. De mogelijkheid van transnationale ondernemingen om een significante invloed te hebben op het legale klimaat in de ontwikkelingslanden (lobby's), maakt de wetten van deze landen ongeschikt om organisatiecriminaliteit te duiden op een waarachtige wijze¹²⁰. De groei van consumptie export naar de

¹¹³ MOKHIBER, Russel, Top 100 Corporate Criminals of the Decade op <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> op 19 mei 2007

¹¹⁴ BRAITHWAITE, John, Corporate crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p 246.

¹¹⁵ VANDE WALLE, Gudrun, PONSAERS, Paul, Formal and informal pharmaceutical economies in Third World countries: synergetic, symbiotic or parasitical? In: Crime, Law & Sociale change (2006) 45, p 368.

¹¹⁶ VANDE WALLE, Gudrun, PONSAERS, Paul, Formal and informal pharmaceutical economies in Third World countries: synergetic, symbiotic or parasitical? In: Crime, Law & Sociale change (2006) 45, p 369.

¹¹⁷ THE DR. RATH HEALTH FOUNDATION, Complaint against genocide and other crimes against humanity committed in connection with the pharmaceutical 'business with disease' and the recent war against Iraq. Op http://www4.dr-rath-foundation.org/pdf-files/hague_complaint.pdf op 20 april 2007.

¹¹⁸ MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987, p 34.

¹¹⁹ MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987, p 34.

¹²⁰ MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987, p 35.

Derde Wereld heeft dan ook gezorgd voor veiligheidsvragen met betrekking tot die consumptie¹²¹. Ontwikkelingslanden hebben minder legale controle met betrekking tot de werkplaats, het milieu en de consumentengevaren van industriële productie en daarom is er een grotere kans dat ondernemingen zich in ontwikkelingslanden gedragen op een sociaal-kwetsende manier¹²².

Naast de invloed die transnationale ondernemingen kunnen uitoefenen op de ontwikkelingslanden, brengt ook de maatschappelijke organisatie in die landen mogelijkheden met zich mee. Deze landen worden vaak gekenmerkt door neo-patrimonialisme/clientelisme en corruptie, wat veelal ook kan gezien worden als de manier waarop de maatschappij georganiseerd is. We spreken hier over weak-states, failing states en failed-states. In dergelijke landen is er een afwezigheid of implosie van democratische bestuursvormen en een erosie van de staatsmacht terug te vinden: geen scheiding tussen private en publieke belangen, geen onafhankelijke bureaucratie, geen controlefunctie of tegenmacht door civil society, een politieke instrumentalisering van de ontregeling, een informele economie¹²³...

Dit zijn slechts een aantal factoren die organisatiecriminaliteit in ontwikkelingslanden mogelijk maken en op hun beurt ook kunnen ondersteunen. Hierna geven we een beknopt overzicht van schadelijke praktijken van farmaceutische bedrijven binnen de Derde Wereldlanden. Merk op dat naast het bestaan van organisatiecriminaliteit in de ontwikkelingslanden er ook veel georganiseerde criminaliteit voorkomt door de injectie van 'counterfeit medicines' op de informele markt¹²⁴.

Sinds de film 'The constant gardener' is vooral de manier waarop bedrijven hun medicijnen testen onder vuur komen te liggen. India is populair bij de farmaciereuzen voor het testen van nieuwe medicijnen op proefpersonen¹²⁵. Een aanzienlijk deel van de bedrijven ontbreekt het aan ethiek met alle gevolgen van dien. Een reden die wordt aangehaald om nieuwe geneesmiddelen te testen in ontwikkelingslanden is dat het heel duur is om klinische studies in het Westen te doen¹²⁶. Een UCB persverantwoordelijke geeft aan dat ze tests doen in Oost-Europa en nu voor het eerst in India omdat in het Westen de wetgeving zwaar is en de administratie een nachtmerrie¹²⁷. Een andere reden waarom men daar onderzoek doet is de overmedicalisatie van de populaties in het Westen¹²⁸. Ondanks deze 'goede' argumentatie wijst een recente studie uit dat een kwart van de klinische studies in ontwikkelingslanden geen ethische beoordeling ondergingen¹²⁹. Naast de onethische werkwijze van een aanzienlijk deel farmaceutische bedrijven, zijn er heel wat andere praktijken die niet door de beugel kunnen.

Het hoofdbestanddeel van de praktijken van farmaceutische bedrijven in ontwikkelingslanden bestaat uit het hanteren van **dubbele standaarden**. Zo toonde Silverman in 1976 met zijn 'The drugging of the Americas' aan dat de medicijnen in Latijns-Amerika minder nevenwerkingen werden toegeschreven in de bijsluiter en meer effectiviteit werden toegeschreven dan in Noord-Amerika¹³⁰. Een studie van Medawar geeft aan dat ook in de aanbevolen dosering dubbele standaarden werden gehanteerd¹³¹. Ook dumping is

¹²¹ MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987, p 36.

¹²² MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987, p 36.

¹²³ KALDOR, Mary & LUCKHAM, Robin, 'global transformations and new conflicts'. In: WILLET, Susan (ed.), Structural conflict in the new global disorder: insecurity and development, IDS Bulletin, Vol. 32, N° 2, April 2001, pp 48-56.

¹²⁴ VANDE WALLE, Gudrun, PONSAERS, Paul, Formal and informal pharmaceutical economies in Third World countries: synergetic, symbiotic or parasitical? In: Crime, Law & Sociale change (2006) 45, p 368.

¹²⁵ DE RON, Ann, Uw medicijn getest in het zuiden. India's goedkope proefkonijnen. In: Mondiaal magazine, juli 2006, pp 29-33.

¹²⁶ DE RON, Ann, Uw medicijn getest in het zuiden. India's goedkope proefkonijnen. In: Mondiaal magazine, juli 2006, p 30.

¹²⁷ DE RON, Ann, Uw medicijn getest in het zuiden. India's goedkope proefkonijnen. In: Mondiaal magazine, juli 2006, p 30.

¹²⁸ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomangement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 210.

¹²⁹ DE RON, Ann, Uw medicijn getest in het zuiden. India's goedkope proefkonijnen. In: Mondiaal magazine, juli 2006, p 33.

¹³⁰ BRAITHWAITE, John, Corporate crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p 247.

¹³¹ BRAITHWAITE, John, Corporate crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p 251.

een vaak gehanteerde praktijk van de farmaceutische industrie. Één van de strategieën in dumping is gewoon het veranderen van de naam van het product of het lichtjes aanpassen van de formule van het medicijn¹³². Ook BUKO Pharma-Kampagne geeft aan dat er dubbele standaarden worden gehanteerd. BUKO ging na hoe het zat met de distributie van medicijnen van Duitse farmaceutische fabrikanten in de Derde Wereld: *“The conclusion: out of 2,534 evaluated pharmaceuticals, 39 % must be considered irrational according to clinical-pharmacological criteria. In 46 countries of Africa, Asia and Latin America, 996 German preparations continue to be marketed without medical justification. A great many of these preparations are even dangerous and quite a few are banned in Germany”*¹³³.

In een overzichtsstudie geeft Lexchin een opsomming van praktijken die courant zijn in de ontwikkelingslanden. Zo zijn de verdelers van medicijnen slecht opgeleid en worden ze hoge lonen uitbetaald om hen te stimuleren in hun verkoop¹³⁴. Daarnaast wordt de Derde Wereld overspoeld met medicijnen die schadelijk zijn of niet effectief zijn¹³⁵. In 1981 kwam er een reactie van de farmaceutische industrie zelf (IFPMA) met de oprichting van de ‘Code of Pharmaceutical Marketing Practices’¹³⁶. Lexchin en anderen zien echter niet veel heil in deze ‘code of conduct’: *“The self-regulatory mechanisms of the pharmaceutical industry are minimal and ineffective. Where advertising codes exist compliance is voluntary and unenforced; the responsible parties resist establishing sanctions for code violations”*¹³⁷.

¹³² BRAITHWAITE, John, Corporate crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p 259.

¹³³ BUKO PHARMA KAMPAGNE, Data and fact 2004, German drugs in the third world.

Op http://www.bukopharma.de/Service/Archiv/Data_and_Facts_2004.pdf op 20 april 2007.

¹³⁴ LEXCHIN, Joel, Pharmaceutical promotion in the third world. In: Journal of Drug Issues, Spring '92, Vol 22, Issue 2, pp 418-419.

¹³⁵ LEXCHIN, Joel, Pharmaceutical promotion in the third world. In: Journal of Drug Issues, Spring '92, Vol 22, Issue 2, pp 421-422.

¹³⁶ LEXCHIN, Joel, Pharmaceutical promotion in the third world. In: Journal of Drug Issues, Spring '92, Vol 22, Issue 2, p 427.

¹³⁷ LEXCHIN, Joel, Pharmaceutical promotion in the third world. In: Journal of Drug Issues, Spring '92, Vol 22, Issue 2, p 428.

Aanbevelingen

De grootste aanbeveling is het oprichten van een studie van de derde wereld binnen de criminologie of een criminologie van de derde wereld. Criminaliteit is van alle samenlevingen, alle culturen en alle tijden. Vaak ligt de nadruk in criminologisch onderzoek op wat zich afspeelt in de Westerse hemisfeer. Als er al onderzoek gebeurt naar wat er zich in ontwikkelingslanden afspeelt dan wordt dit meestal ingegeven door de gevolgen die de criminele fenomenen in de respectievelijke landen hebben voor de Westerse samenlevingen. Het dominante neoliberale ethos houdt volgens Woolford en Hogeveen een aantal gevaren in waardoor ze pleiten voor een meer kritische criminologie die verder reikt dan de eisen van het neoliberale discours¹³⁸. De criminologie mag niet enkel ten dienste staan van de veiligheidsverlangens en zorgen van de middenklasse...

Een tweede aanbeveling hangt hiermee samen en werd ook al geuit door gevestigde waarden binnen de criminologie. Criminologie is volgens sommige auteurs de wetenschap van de toekomst omwille van haar voorspellende waarde¹³⁹. In die zin zou het fin-de-siècle gevoel dat heerst binnen de criminologie volgens Hoogenboom worden aangepakt door het verleggen van de aandachtsdomeinen of het studieobject. De traditionele aandacht voor de daden van '*nuts, sluts and perverts*' dient verlegd te worden naar andere instituties en andere vormen van crimineel gedrag waaronder organisatiecriminaliteit¹⁴⁰.

Vande Walle pleit voor een meer mensenrechtelijke definitie van slachtofferschap¹⁴¹ en deze visie dient onderschreven te worden. Met de situatie in de Derde Wereldlanden in het achterhoofd en de wetenschap dat de bij ons voorhanden zijnde (al dan niet effectieve) maatschappelijke en gerechtelijke controlemechanismen daar niet aanwezig zijn, vormt slachtofferschap in termen van mensenrechten voor een eerste strijdmiddel in de aanpak van organisatiecriminaliteit in de ontwikkelingslanden.

Een laatste aanbeveling, aangegeven door Vande Walle, is het oprichten, van overheidswege, van een meldpunt voor slachtoffers van organisatiecriminaliteit (vergelijkbaar met het centrum voor gelijke kansen en racismebestrijding) naast de zelfhulpcentra. Door het gebrek aan een meldpunt kunnen farmaceutische bedrijven nu de problematiek doorschuiven aan de artsen die een plicht hebben om ernstige nevenwerkingen te melden¹⁴². Uit internationaal onderzoek is gebleken dat slechts 10% van de nevenwerkingen gemeld wordt door artsen¹⁴³. Een onafhankelijk meldpunt is van primordiaal belang om de slachtoffers bij elkaar te brengen en om de omvang van het slachtofferschap in kaart te brengen. Vande Walle stelt een meldpunt voor omdat het vaststellen van de omvang van slachtofferschap met een aantal hinderpalen wordt geconfronteerd: de verschillende definities van slachtofferschap, het taboe waarmee het slachtofferschap behept is en de afstand in tijd en ruimte tussen oorzaak en gevolg¹⁴⁴. Een onafhankelijk meldpunt zou in sterke mate kunnen bijdragen tot de afhandeling van schadelijke activiteiten van bedrijven en door een anonimiserend karakter een incentive kunnen vormen voor slachtoffers om over te gaan tot actie.

¹³⁸ HOOGEVEEN, Bryan, WOOLFORD, Andrew, Critical criminology and possibility in the neo-liberal ethos. In: Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, September 2006, p 682.

¹³⁹ KOMMER, M, 2010 – een zwerftocht door de criminologie, p 75. In: Vooruitzichten in de criminologie. Jubileumcongres, donderdag 17 juni 1999, Vrije Universiteit Amsterdam.

¹⁴⁰ HOOGENBOOM, A, B, Van oude mensen en dingen die voorbijgaan: 'criminologie' in 2018. In: HOOGENBOOM, A, B, Schaduwen over van Traa. Koninklijke Vermande, Den Haag, 2000, p 138.

¹⁴¹ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, pp 54-62.

¹⁴² VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 285.

¹⁴³ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 285.

¹⁴⁴ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 277.

Besluit

Met de behandeling van het hele DES verhaal is het duidelijk geworden dat slachtofferschap van organisatiecriminaliteit een realiteit vormt die niet op volledige erkenning kan rekenen. In de probleemstelling werd de aanname gemaakt dat de tolerantie ten aanzien van organisatiecriminaliteit zou worden afgewogen aan de hand van de erkenning van het slachtofferschap. DES is een verhaal van vele landen, vele bedrijven en vele slachtoffers. Het valt op dat de farmaceutische industrie het slachtofferschap ontkent ook lang nadat de justitiële afhandeling in gang werd gezet en de slachtoffers in het gelijk werden gesteld. De overheid blijft in dit alles grotendeels afwezig en speelt een ambigue rol. Het zijn uiteindelijk de acties van de slachtoffers zelf die gezorgd hebben voor een erkenning van het slachtofferschap. Opdat het slachtofferschap wordt erkend zijn er tal van gunstige contextuele factoren nodig om de schadelijke activiteiten van de farmaceutische industrie veroordeeld te krijgen. Het slachtofferschap in Nederland is na een tantaluskwelling ondertussen een feit. In België moet het proces van volledige erkenning en compensatie nog doorlopen worden... Organisatiecriminaliteit in al zijn vormen doet zich nog steeds voor, slachtofferschap wordt nog steeds miskend en in die zin kan men nog steeds van een maatschappelijke en juridische tolerantie gewagen...

Hoewel men verdeeld kan zijn over de tolerantie ten aanzien van organisatiecriminaliteit in de Westerse hemisfeer, er bestaan wel degelijk mechanismen van conflictafhandeling, dringt er zich voor de ontwikkelingslanden een andere realiteit op. In de Derde Wereld stellen we in feite vast dat de farmaceutische industrie aan 'zelftolerantie' doet m.a.w. zelf kan bepalen wanneer ze aan organisatiecriminaliteit doet. De 'unintended risks' waarover Beck spreekt, worden in de Derde wereld gewoon bewust verwaarloosd. Er is een risicomanagement dat zoveel mogelijk de organisatiecriminaliteit verhult maar er is één punt waar men niet omheen kan. Het bewijs van de 'zelftolerantie' van bedrijven in organisatiecriminaliteit is het hanteren van dubbele standaarden. Door het hanteren van dubbele standaarden geven de farmaceutische bedrijven zelf aan dat ze aan organisatiecriminaliteit doen en deze praktijk intern tolereren. Wat schadelijk is voor het Westen is niet schadelijk voor de ontwikkelingslanden en in die zin krijgt slachtofferschap een andere dimensie. Het komt met andere woorden toe aan de bedrijven om te bepalen wie al dan niet slachtoffer wordt van hun activiteiten. Als de farmaceutische industrie bepaalt wie slachtoffer wordt of niet, dan kan men enkel stellen dat organisatiecriminaliteit getolereerd wordt, daar de bedrijven een aanzienlijke vrijheid genieten bij het nemen van hun beslissingen en bij het bepalen van wie de risico's moet ondergaan...

Hoewel men hier kan denken dat het een tautologie betreft, dient er op gewezen te worden dat een bedrijf geen criminele organisatie is en doelstellingen nastreeft met een andere finaliteit. Als men echter bedrijven de vrijheid laat om die doelstellingen op een criminele wijze na te streven, door het toelaten van dubbele standaarden, kan men enkel stellen dat er een tolerantie is ten aanzien van het beleid van de farmaceutische industrie en ook een tolerantie ten aanzien van organisatiecriminaliteit. Als schadelijke praktijken in overeenstemming zijn met de beleidslijnen van een onderneming of sector, dan is het beleid de oorzaak van de schade en niet de praktijk¹⁴⁵.

Het belang dat wordt gehecht aan organisatiecriminaliteit en de tolerantie ervan is in hoofdzaak afhankelijk van contextuele factoren. Zo speelt de media als vierde macht een grote rol in het duiden van dergelijke fenomenen. Ook de politieke constellatie is van grote invloed in het onder de aandacht brengen van en het aanpakken van dergelijke organisatiecriminaliteit. Ten derde moet men als burger of slachtoffer activistisch zijn rechten gaan verdedigen, wil men een compensatie bekomen van de farmaceutische industrie. Het is dus aan de samenleving om de omstandigheden te creëren waarin organisatiecriminaliteit niet langer wordt getolereerd. Misschien kunnen die condities gecreëerd worden via de door Beck voorgestelde subpolitisering van de samenleving...

¹⁴⁵ VANDE WALLE, Gudrun, Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. VUBpress, Brussel, 2005, p 20.

Bibliografie

BECK, Ulrich, *De wereld als risicomaatschappij. Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*. De Balie, Amsterdam, 1997.

BECK, Ulrich, *World Risk Society*. Polity Press, Cambridge, 1999.

BOUTELLIER, Hans, *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2005

BRAITHWAITE, John, *Corporate crime in the pharmaceutical industry*. Routledge & Kegan Paul, London, 1984.

BRANDS, Neeltje, DIRECKS, Anita, 'T HOEN, Ellen, *Van wondermiddel tot desillusie. Ervaringen en feiten rondom het DES-hormoon*. SUA, Amsterdam, 1990.

BRUINSMA, G, J, N, HUISMAN, W, *Over de grenzen van de klassieke criminologie*. In: HUISMAN, W, MOERINGS, L, M, SUURMOND, *Veiligheid en recht. Nieuwe doelwitten en strategieën*. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2006

CLINARD, M, B, *Corporate ethics and crime. The role of the middle management*. Sage Publications, Beverly Hills, 1983.

DE RON, Ann, *Uw medicijn getest in het zuiden. India's goedkope proefkonijnen*. In: Mondiaal magazine, juli 2006.

HOOGENBOOM, A, B, *Van oude mensen en dingen die voorbijgaan: 'criminologie' in 2018*. In: HOOGENBOOM, A, B, *Schaduw en van Traa. Koninklijke Vermande*, Den Haag, 2000.

HOOGEVEEN, Bryan, WOOLFORD, Andrew, *Critical criminology and possibility in the neo-liberal ethos*. In: Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, September 2006.

KALDOR, Mary & LUCKHAM, Robin, 'global transformations and new conflicts'. In: WILLET, Susan (ed.), *Structural conflict in the new global disorder: insecurity and development*, IDS Bulletin, Vol. 32, N° 2, April 2001.

KOMMER, M, *2010 – een zwerftocht door de criminologie*. In: Vooruitzichten in de criminologie. Jubileumcongres, donderdag 17 juni 1999, Vrije Universiteit Amsterdam.

LEXCHIN, Joel, *Pharmaceutical promotion in the third world*. In: Journal of Drug Issues, Spring '92, Vol 22, Issue 2.

MICHALOWSKI, Raymond, J, KRAMER, Ronald, C, *The space between laws/ the problem of corporate crime in a transnational context*. In: Social Problems, Vol 34, N° 1, February 1987.

ORBIE, Jan, *Civilian power Europe. Een EU-rolconcept en kader voor analyse*. Cursus Europees extern beleid. Ugent; ongepubliceerd manuscript

PACE, D, F, STYLES, J, C, *Organized crime. Concepts and control*. Prentice-Hall, Englewood cliffs, 1983.

PALMER, Julie, R, WISE, Lauren, A, (ea.), *Prenatal Diethylstilbestrol exposure and risk of breast cancer*. In: Cancer epidemiol biomarkers, prev 2006; 15 (8) aug 2006

PUNCH, Maurice, *Suite violence: why managers murder and corporations kill*. In: Crime, Law & Social Change 33, 2000.

STICHTING DES AKTIE- en INFORMATIECENTRUM, *Een bittere pil. Verhalen over DES*. 1997.

STICHTING DES AKTIE- en INFORMATIECENTRUM, *Leven met DES. Psychologische en psychosociale gevolgen van blootstelling aan het DES hormoon*. 1998

TAYLOR, Ian, *Criminology post-Maastricht*. In: *Crime, Law & Social change*, 30, 1999

VANDE WALLE, Gudrun, *Conflictafhandeling of risicomangement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector*. VUBpress, Brussel, 2005.

VANDE WALLE, Gudrun, PONSAERS, Paul, *Formal and informal pharmaceutical economies in Third World countries: synergetic, symbiotic or parasitical?* In: *Crime, Law & Social change* (2006) 45.

WEISBURD David, WHEELER, Stanton, WARING, Elin, *Crimes of the middle classes. White-collar offenders in the Federal Courts*. Yale University Press, New Haven/ London, 1991

ZEMNI, Sami, *Islam, European identity and the limits of multiculturalism*. In: SHADID, W, A, R, VAN KONINGSVELD, P.S. *Religious freedom and the neutrality of the state: The position of the European Union*. Leuven, 2002

Websites:

BUKO PHARMA KAMPAGNE, *Data and fact 2004, German drugs in the third world*.
Op http://www.bukopharma.de/Service/Archiv/Data_and_Facts_2004.pdf op 20 april 2007

<http://www.descentrum.nl/files/palmer%20mammaca.pdf> op 21 mei 2007

<http://www.desfonds.nl/> op 20 mei 2007

MOKHIBER, Russel, *Top 100 Corporate Criminals of the Decade* op
<http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> op 19 mei 2007

Persbericht: External relations council, Brussel, 24 mei 2005 op
<http://www.unmillenniumproject.org/documents/EUExternalRelations24May.pdf> op 18 mei 2007

THE Dr. RATH HEALTH FOUNDATION, *Complaint against genocide and other crimes against humanity committed in connection with the pharmaceutical 'business with disease' and the recent war against Iraq*.
Op http://www4.dr-rath-foundation.org/pdf-files/hague_complaint.pdf op 20 april 2007

UNITED NATIONS, *The millennium development goals report 2006* op
<http://unstats.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf>
op 18 mei 2007